

**ŞERİYE SİCİLLERİNE GÖRE XIX. YÜZYILIN İLK YARISI ORTALARINDA
ANTAKYA ŞEHRİNDE AİLE YAPISI**

Mehmet Fatih BECERİK*

ÖZ

Toplumun temel yapı birimi aile, tüm kültür ve medeniyetlerde önemli yer edinmiştir. Osmanlı sosyal yaşamını anlayabilmek için de bu ana unsurun iyi incelenmesi gerekir. Osmanlı toplumsal yapısı ile ilgili önemli bir yere sahip olan şeriyeye sicilleri, günümüz şehir tarihçileri tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Nitekim şehir hayatına dair verilerin yer aldığı bu kayıtlar, dönemin en önemli resmi kaynakları arasındadır. Arşiv vesikaları olarak değerlendirilen bu kayıtlar, bünyesinde merkezden gönderilen her türlü idari, adli ve ilmi yazışma evrakı ile birlikte yerelde meydana gelen çeşitli olaylara da ışık tutmaktadır. Son yıllarda sık sık kullanılan bu kayıtlardan Osmanlı toplumu, şehri ve aile yapısına dair bulgular ortaya çıkarılmaya devam edilmektedir. XIX. yüzyılın ilk yarısı (1820-1830) ile sınırlandırılan bu çalışmada Antakya'daki aile yaşamı ile ilgili bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Döneme ait şeriyeye sicilleri taranarak yapılan ve Antakya'daki aile yapısı hakkındaki ilk araştırma özelliğini taşıyan çalışmada, şehirde vefat edenlerin terekeleri ile yaşayanların mahkemeye yansıyan davaları incelenmiştir. Elde edilen verilere göre evlilikler, eş, çocuk ve mirasçı sayıları ortaya konulmuş, aile tipleri belirlenmiş, hanelerde yaşayanların adları, lakapları ve kullandıkları eşyalar ile giyim kuşamlarına dair bilgiler tespit edilmiştir. Bu verilerden hareketle şehir hayatı ve aile yapısı ile ilgili önemli yargılara ulaşılmıştır. Konum itibarıyla çeşitli dinlere ve kültürlere ev sahipliği yaptığı bilinen Antakya'nın elde edilen verilere göre tipik bir Anadolu şehri özelliği taşıdığı dolayısıyla aile yapısının da bu özellikleri yansıttığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Mahalle, Evlilik, Şeriyeye, Sicil, Antakya, Şehir, Mehir.

**THE FAMILY STRUCTURE IN THE CITY OF ANTAKYA DURING THE MID FIRST HALF OF
THE XIXTH CENTURY ACCORDING TO ŞERİYYE RECORDS**

ABSTRACT

The basic structural unit of society, the family, has taken an important place in all cultures and civilizations. In order to understand the Ottoman social life, this main element should be well studied. The şeriyeye records, which have an important place related to the Ottoman social structure, are frequently used by today's city historians. As a matter of fact, these records, which contain data on city life, are among the most important official sources of the period in this study. These records, which are considered as archival documents, shed light on various events that occur locally, together with all kinds of administrative, judicial and scientific correspondence documents sent from the center. Findings about Ottoman society, city and family structure continue to be revealed from these records, which have been used frequently in recent years. These records, which was limited to the first half of the XIXth century (1820-1830), information about family life in Antakya was tried to be obtained. This study, which is the first research on the family structure of the period, which was carried out by scanning the law registers of the period, examined the inheritance of those who died in the city and the court cases those living in the city. According to the data obtained marriages, the number of spouses, children and heirs were revealed, family types were determined, names, nicknames of those living in the households and the information related to the items they had used and clothing of them were identified. Based on these data, important judgments about city life and family

* Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen, mfbecerik@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0001-7063-3979

structure were reached. It is understood that Antakya, which is known to host various religions and cultures due to its location, has the characteristics of a typical Anatolian city according to the available data, thus its family structure reflects these characteristics.

Keywords: Family, Neighborhood, Marriage, Şeriyeye, Record, Antakya, City, Mehir.

Giriş

Şehir tarihi ile ilgili araştırmalar, son yıllarda dünyada ve ülkemizde Osmanlı sosyal yaşamının iyi anlaşılması amacıyla yapılan en önemli çalışmalar haline gelmiştir. Yerel araştırmacıların bu konudaki çabaları ve özellikle pek çok taşra şehri konu edinen yüksek lisans ve doktora tezlerinin olması bu önemi ortaya koymaktadır. Osmanlı yaşamına dair artarak ilerleyen bu çalışmalar, günümüz sosyal bilimlerin alanının yöntemi olan endüksiyon (tümevarım) metodu ile yapılmış önemli araştırmalardır.

Bir şehrin sosyal yaşamı ise içerisinde meskûn ailelerin yaşamlarını, yaşam alanlarını, kültürlerini ve toplumla olan münasebetlerini öğrenmekten geçer. Zira toplumun en küçük yapı birimi olan aile ve onun üzerine bina edilen sokak ve mahalle, yaşanan çağın insanını anlamak için en önemli kültür alanıdır.

Osmanlı şehir tarihi bağlamında ele alınan bu çalışmanın sınırları, XIX. Yüzyıl ortalarında Antakya merkezindeki aile hayatı olarak belirlenmiştir. Aile yaşamını incelerken başvurulan en önemli kaynaklar Antakya Şeriyeye Sicilleri ile şehrin idari, sosyal, ekonomik ve nüfus yapısını günümüze aktaran telif eserler olmuştur. Günümüz sosyal tarihçiliğinin önemli metodu olan endüksiyon bu çalışmanın da ana metodu olmuş ve parçadan bütüne sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ana kaynağı durumundaki şeriyeye sicillerinde yer alan tereke kayıtları, nikah ve boşanma davaları ile verasete dair açılmış davalar önemli veriler barındırmaktadır. Çoğunlukla 1828-1830 yıllarına ait olmakla birlikte kısmen 1820-1828 yılları arasını da içeren 19, 20 ve 21 no'lu Antakya Şeriyeye Sicilleri taranarak elde edilen bu veriler, ilk kez bu çalışmada dile getirilmiştir¹. Anadolu'ya ait pek çok çalışmada elde edilen birtakım verilere bu çalışmada da ulaşıldığı görülmüştür.

1. Şehrin Kısa Tarihçesi

Tarihi arka planı çok eski dönemlere dayanan Antakya, Asi nehri kıyısında deniz seviyesinden 440 m. yükseklikteki Habibünneccar Dağı'nın² eteklerinde yer almaktadır (Sahillioğlu 1991: 228; Streck 1940: 457). Günümüzdeki Hatay ilinin merkezi konumundaki şehrin, ilkçağlarda özellikle Roma Bizans döneminde Akdeniz havzasının en büyük şehirlerinden biri, kalabalık nüfuslu ve uzun surları bulunan ticaret

¹ Bu çalışmanın ana kaynaklarından biri olan 20 no'lu şeriyeye sicilinin transkripsiyonunu ele alıp bunlardan kısa kısa değerlendirmeler yapan iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada ele alınan konular detaylı olarak incelenmemiştir. Bununla birlikte okunamayan bazı yerlerde ya da karşılaştırma yapılması gereken durumlarda istifade edilmiştir. (Yıldırım 1999; Bayraktar 2008)

² Şehre gelen seyyahlardan İbni Battuta, Habib en-Neccar'ın bu dağda medfun olduğunu ifade etmektedir (İbni Battuta 2015: 67). Evliya Çelebi ise bu şahsın marangozluk ile uğraşan bir zat olup Hz. İsa'nın halifelerinden havarilerin reisi olarak halkı Hz. İsa'nın dinine davet ettiğini anlatmaktadır. (Evliya Çelebi 2010: 77, 78).

ve sanayi merkezi olduğu bilinmektedir. Akdeniz, Suriye ve Anadolu arasında önemli kara ve deniz ulaşım ve kavşak noktalarını bağlayan³ şehrin önceki dönemlerdeki Antiochia olan adı, İslami dönemde Antakiye şekline dönüşmüştür (Sahillioğlu 1991: 228). Osmanlı mahkeme kayıtlarında da benzer bir biçimde Medine-i Antakiye yahut Antakiyye olarak geçmektedir (AŞS, 19/3, 7-1, 7-2, 27, 29, 43; 20/2-1, 6-1, 25-1, 29-1).

Değişik görüşler olmakla birlikte bunlar içinde en yaygın olanı, şehrin kuruluşunun İskender zamanına kadar dayandırıldığıdır. Ancak bununla birlikte şehrin esas kurucusu Selevkos'tur (Streck 1940: 456)⁴. Şehre de babası Antiochos'un adını vermiştir (Tekin 1993: 21). Selevkos'tan sonraki hükümdarlarca idare merkezi olarak kullanılan şehir, aynı zamanda Roma ve İskenderiye gibi kalabalık bir yerleşim yeri haline gelmiştir (Tekin 1993: 23). Bir ara (256-260 yılları) Sasaniler tarafından ele geçirilse de tekrar Roma hâkimiyetine giren Antakya'nın Hristiyanlık tarihinde de önemli bir yeri bulunmaktaydı (Sahillioğlu 1991: 229). Kudüs'ün tahribi sonrası, Kudüs dışında Hristiyanlığın yayıldığı ilk yer olan Antakya (Gündüz vd. 2013: 31; Tekin 1993: 23; Sahillioğlu 1991: 229) aynı zamanda Hristiyanlığın merkezi konumuna da gelmiştir (Sahillioğlu 1991: 229)⁵. Öyle ki 34-36 yıllarında St.Paul, St.Barnabas, St.Pierre'nin Antakya sokaklarında vaaz verdikleri ve Hz. İsa'ya inananlar için Hristiyan tabirinin ilk defa burada kullanıldığı kaydedilmektedir (Gündüz vd. 2013: 31; Tekin 1993: 23; Sahillioğlu 1991: 229). Antakya'nın Anadolu-Rumeli-Yunan havzasının kavşak noktalarında bulunması (Sahillioğlu 1991: 229), Kudüs'ten gönderilen havarilerin Antakya'da toplanıp Anadolu ve Yunan coğrafyasına gitmelerine, dönüşlerinde de yeniden burada buluşmalarına neden olmuş olmalıdır. IV. yüzyılda metroplidlik, V. yüzyılda da patriklik konumuna yükselen Antakya böylece İstanbul ve İskenderiye patriklikleri ile aynı seviyeye ulaşmıştır (Sahillioğlu 1991: 229)⁶.

Konum olarak Bizans, Sasani ve Müslümanların sınırları arasında kalışı, şehrin sürekli el değiştirmesi sonucunu doğurmuştur. Bizans hakimiyetine girdikten sonra da önemini koruyan şehir, VI. yüzyılda büyük depremler (Tekin 2002: 209-211), yangınlar, veba salgınları gibi afetlere maruz kalmıştır. 611-628 yıllarında yeniden Sasani hükümlerine girdikten sonra 628 yılından 638'e kadar Bizans hakimiyetinde varlığını devam ettirmiştir (Sahillioğlu 1991: 229). Antakya'nın 638-968 arasında Müslümanların

³ 1638'de Paris'ten İsfahan'a gitmek üzere yola çıkan Baptiste Tavernier, gemi ile Marsilya'dan Hollanda gemisi ile önce Malta'ya, Kıbrıs'a uğramış, ardından İskenderun'a ve Antakya'ya gelmiş, buradan da Halep üzerinden İsfahan'a ulaşmıştır. Tavernier, İskenderun'dan sonra Belen üzerinden ulaştığı Antakya'nın o yıllarda şehrin eskinden işlek olan yolunun artık kullanılmadığını bunun sebebinin ise şehirdeki yeniçerilerin her geçenden bir kuruş alması olduğunu kaydetmektedir. (Tavernier 2006: 163, 167).

⁴ M.Ö. 323 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender'in önemli iki generalinden biri olan ve I. Nikator olarak da bilinen Selevkos, İskender'in ölümünden sonra Antigonos'la yaptığı savaşta galip gelerek Helenistik Medeniyetin tek temsilcisi konumuna gelmiş ve M.Ö. 300 yılında Antakya şehrini kurarak burayı Selevkos Krallığı'nın başkenti yapmıştır (Bahadır 2011: 398).

⁵ Antakya, Hristiyanlığın Kudüs dışına taşıp Havarilerce yayıldığı 3 temel merkez (Antakya, Roma ve İskenderiye) içerisinde en önemli konuma gelmiştir. (Gündüz vd. 2013: 31).

⁶ Şehrin bu önemli konumunun asırlarca değişmediği, önemli dini merkezlerden olduğu bilinmektedir. Nitekim Anadolu'da gezen din adamlarından Macarius, 1659'da (H.1069) Antakya Ortodoks kilisesinin ve bütün Doğu'nun patriği olduğu ifade etmekteydi (Aleppo 1836: 476-478).

hakimiyeti sürecinde bir serhat şehri özelliği kazandığı görülmektedir. Bizans'ın bölgedeki hakimiyet alanının genişlemesiyle yeniden topraklarına kattığı şehir, yaklaşık bir asır kadar sonra 1084'tarihinde Müslümanlarca yeniden ele geçirilmiştir. Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın ele geçirdiği şehre, onun vefatı üzerine, yeni Selçuklu Sultanı Melikşah'ın atadığı Yağlıbasan vali tayin edilmiştir. Haçlıların bölgeye gelmesi ve Türklerle mücadelesi sonunda 1098'de el değiştiren şehirde bu tarihten sonra 1268'e kadar Haçlı egemenliği başlamıştır. Şehri Haçlılardan geri alan ise 1268 yılında Mısır Memlüklerinden Sultan Baybars olmuştur (Sahillioğlu 1991: 230; Streck 1940: 457)⁷. Yağmalanan ve ardından kısmen yeniden imar edilen şehir bu dönemde eski kudretine kavuşmamış, küçük bir yerleşim yeri olarak kalmış, Hristiyanlığın önemli merkezi olma niteliğini de kaybetmiştir (Özdemir 1994: 121). 1516'da Osmanlı egemenliğine geçen Antakya, önce müstakil (Gündüz 2009: 22), sonraları ise *Halep Eyaletine* bağlı bir sancak yapılmıştır (Sahillioğlu 1991: 230; Streck 1940: 458). Aynı sancağın merkezi konumundaki şehir, ayrıca Osmanlı Hac yolculuklarının önemli noktalarından biri olmuştur⁸.

Şehrin sancak merkezi konumu uzun sürmemiştir. Değişik tarihlerde yapılan idarî taksimatta Halep Eyaletine bağlı bir *Kaza* haline getirilmesi bunu ortaya koymaktadır (Kara 2005: 18; Sahillioğlu 1991: 232; Streck 1940: 458). Kaza statüsünde olması nedeniyle XVIII. yüzyıl boyunca Halep beylerbeyine bağlı bir voyvoda ile yönetilen şehir, 1811'den itibaren Halep valilerince atanan mütesellimler tarafından idare edilmiştir. Bu durumun Tanzimat dönemine kadar öncesinde devam ettiği anlaşılmaktadır (Özdemir 1999: 808-812). Nitekim bu çalışmanın esas alındığı dönem şeriye kayıtlarında da şehrin yöneticisi İsmail Naşid Efendi'nin mütesellim olduğu görülmektedir (AŞS 19/2-1c, 1d).

Kaza olarak 1918'e kadar varlığını sürdüren Antakya, bu tarihten itibaren sırayla İngilizler ve Fransızlar tarafından işgale uğramıştır. Millî Mücadele döneminde 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması gereğince Fransızların terk ettiği bölgede idarî muhtariyet sağlanmış, 1937'de bağımsız Hatay Devleti kurulmuştur. 1939'da ise Hatay vilayeti ve onun merkezi olan Antakya Türkiye'ye katılmıştır (Kara 2005: 18; Sahillioğlu 1991: 232; Streck 1940: 458).

Antakya, konumu itibarıyla XIX. ve XX. yüzyıllarda planlanan ancak çeşitli nedenlerle uygulanamayan bazı projelerde önemli yere sahipti. Bunların başında 1830'lu yıllarda Chesney'in Akdeniz'i Fırat nehri üzerinden Basra Körfezine bağlamayı amaçlayan projesi (Uğuz 2016: 108), 1880'li yıllarda Mösyö Sola ve Serkiz Bey'in demiryolu projesi (Uğuz 2016: 118) ile 1908'de hazırlanan ve demiryolları ile petrol imtiyazlarını da içeren Chester projesi gelmekteydi (Can 2000: 120). Chesney, deniz yolu güzergahları projesi için Süveydiye limanını düşünürken (Uğuz 2016: 111),

⁷ 1320'li yıllarda Anadolu'ya geldiği ve şehre uğradığı anlaşılan İbni Battuta *Rihle* adını verdiği seyahatnamesinde Melik Zahir olarak tarif ettiği Baybars'ın şehrin fethinde hiçbir Şam ülkesinde olmayan sağlam surlarını tahrip ettiğini belirtmiştir (İbni Battuta 2015:19, 67). Nitekim şehre 17. yüzyılda gelen Evliya Çelebi de şehrin kalesinin ve surlarının fiziksel durumunu özelliklerini ve konumunu detaylı belirtir (Evliya Çelebi 2010: 71-72).

⁸ Suraiya Faroqhi, Hac yolculuğu ile ilgili çalışmasında İstanbul'dan başlayan Hac yolculuğunun güzergâhını İzmit- Eskişehir- Akşehir- Konya- Adana- Antakya- Hama- Humus- Şam-Tebük-Medine- Mekke olarak göstermiştir (Faroqhi 1995: 12).

Chester de demiryolu güzergahlarından birisi olarak Asi ırmağını takip ederek Süveydiye'den Antakya'ya daha sonra da Halep'e uzanan yolu görmekteydi (Can 2000: 120).

2. XIX. Yüzyıl Başındaki Antakya Şehrinin İdari Durumu

Antakya'nın Halep Eyaleti bünyesinde XVI. yüzyılda vergi sayımları yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu yüzyıldan itibaren kaydedilen mahalle sayısının 22-25 (Öztürk 2002: 101; Gündüz 2009: 47; Sahillioğlu 1991: 232), nahiye sayısının ise 4-6 arasında olduğu anlaşılmaktadır (Gündüz vd. 2013: 191, 192; Özdemir 1999: 813-816; Öztürk 2002: 106). Şehirde tümü sur içinde kalan mahallelerin adları Debbûs, Haraççı Bekir, Hallâbünnemle, Cülâhân/Cullahan, İmranoğlu, Keşkekoğlu/Habibünneccar, Şönbikoğlu (Şenbek), Saha, Paşa, Mukbil, Sofular, Şeyh Hamza, Süveyka-yı ibni Hummara, Şeyh Kasım, Kanavati, Sarı Mahmud, İbniSeb', Zeytinoğlu, Kastal, Şirince, Pınar, Meydan, Mahsen, Camii Kebir olarak kaydedilmiştir (Sahillioğlu 1991: 230; Gündüz vd. 2013: 205, 206).

Bu yüzyıldan sonra da mahallelerin sayılarındaki değişiklik devam etmiştir. XVIII. yüzyıl kayıtlarında bu sayı 23-37 arasındaydı (Özdemir 1994: 126; Kara 2005: 28). Şehrin XIX. yüzyıl başında (1806 ve 1812-1814) 4 nahiye (Kuseyr, Süveyde, Cebel-i Akra ve Altınözü) ile 28 mahalleden oluştuğu görülmektedir (Gündüz 2002: 139; Özdemir 1999: 817; Kara 2005: 30).

1820-1830 yılları arasını kapsayan bu çalışmanın zaman diliminde mahalle sayısının 29-31 arasında değiştiği, nahiyelerin ise aynı kaldığı anlaşılmaktadır. Mahalle sayılarındaki farklılaşmaların yeni yerleşim birimlerinin ortaya çıkması şeklinde değerlendirilmesi mümkün olabileceği gibi dönemin vergi kayıtlarının tutulmasındaki usul ile ilgili olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir.

Şehirde gözüken mahalleler Ağbaba bölüğü (Akbaba), Cami-i Kebir, Debbûs, Dörtayak, Cüveyniye (Cünûniye), Güncat (Güncan), Günlük, Hammare (Hummare), Habibunneccar, İmran, Kanavat, Kantara, Kapı bölüğü, Kastal, Kocaabdi bölüğü, Mahsen (Muhsin) Meydan, Mukbil, Rikabiye, Sarı Mahmud, Sarumiye (Sarmiye), Sekakin, Sofular, Şenbek (Şenbey/Şenlik), Şeyhali, Şirince, Tabi-i Sofular, Tût (Dutdibi), Uncular (Dakikiye), Yeni mahalle ve Sâha idi (AŞS, 19/42-70; AŞS, 20/57-107, 123, 124).

İsimlerine bakıldığında şehrin daha önceki asırlardaki pek çok mahallesinin varlığına devam ettiği anlaşılmaktadır. Bunlarla birlikte yeni oluşan meskûn mahaller de görülmektedir. Ayrıca bazı yer adlarının yakın veya eş anlamlı bir şekilde ifade edildiği anlaşılabilecektir. Sözgelimi Uncular'ın Dakikiyye, Dutdibi'nin Tut, Kocaabdi'nin de Hocaabdi şeklinde kullanılması buna örnektir (Özdemir 1994:124-133).

Şehrin Türkler tarafından ele geçirilmesi, buradaki farklı etnik ve dini grup sayısını artırmıştır. XVIII. yüzyıldan Tanzimat'a kadar olan süreçte Antakya merkezinde Türkler, Araplar, Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler olmak üzere 5 etnik grup bulunurken, bu grupların dahil olduğu üst dini kimlikler ise İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik şeklinde sıralanmaktaydı (Özdemir 1994: 133). Şehre uğrayan seyyahlar da burada yaşayanların dini ve etnik durumlarına dair bazı bilgiler aktarmıştır. XVI.yüzyılda Pierre

Belon şehrin sakinlerini Türkler, Ermeniler ve Yunanlılar (Rumlar) olarak kaydetmektedir (Gündüz ve Hilooğlu 2010: 30). 1813'te gelen Kinneir ise Antakya'da Türkçe, Arapça, Yunanca ve Ermenice konuşulduğunu ifade eder. Bu durumda şehirde Yunan, Ermeni ve Türklerin yanı sıra Arapların da olduğu anlaşılmaktadır. Buckingham'ın 1816'daki tespitlerine göre ise şehirde Türkler dışında Hristiyanlar'dan ve Yahudilerden bir grup da bulunmaktaydı. Buckingham, Kinneir'in aksine halkın Türkçe dışında başka bir dil kullanılmadığını belirtmiştir (Gündüz ve Hilooğlu 2010: 34).

Seyyahların bu ifadelerine karşın şehrin XIX. yüzyıldaki resmi kayıtları niteliğindeki şeriye sicillerinde farklı dini ve etnik gruplara ait detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Daha sonraki cizye kayıtlarından Rumlar'ın Kantara, Kastal, Sarı Mahmud, Mukbil, Muhsin, Şenbek, Cüveyniye; Yahudilerin Dut (Dutdibi), Kocaabdi, Kantara, Kapı bölüğü, Muhsin, Şenbek, Ermenilerin Sofular ve Dörtayak mahallelerinde yoğun olarak yaşadıkları, bazı mahallelerde de Müslümanlarla beraber ikamet ettikleri gözükmektedir (Özdemir 1994: 133; Kara 2005: 52, 53). Şehrin nüfus yoğunluğunu ise öteden beri Dörtayak, Meydan, Uncular, Kantara, Mahsen, Sofular, Kanavat, Kastal, Şenbek, Cami-i Kebir mahallelerinin üstlendiği görülmektedir (Kara 2005: 53).

Bu dönemde şehirde yaşayanlara ait bir nüfus tahmini yapmak mümkün değildir. Zira nüfusa yahut hane bilgisine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak siciller içinde yer alan Mayıs 1830 (H.1245) tarihli bir buyruğunda 1831 (H.1246) senesi cizye vergisi tahsiliyle görevli Hurşid Ağanın *esnaf-ı selâseden* (Rum, Ermeni, Yahudi) fakir ve hastalıklılar haricinde toplayacağı cizye evrakının sayısının 1.450 (100 evlâ, 100 ednâ, 1250 evsat) olduğu gözükmektedir (AŞS, 21/21-51). Bu kayıt doğrultusunda bölgede 2.250 kişiyi bulan gayrimüslim unsurun bulunduğu düşünülebilir.

Antakya'nın asırlarca farklı dini, mezhebi gruplara ev sahipliği yapan konumunun halen devam ettiği bu dönemde gayrimüslimlere ait şeriye kayıtlarına yansıyan çok fazla meselenin olmaması, gayrimüslimlerin kendi hukuki işlerini kendi grupları içerisinde hallettiği şeklinde yorumlanabileceği gibi, her mevzuda şeri mahkemeyi kullanmadıklarını da hatıra getirmektedir. Bu durum göz önünde alındığında şehirdeki aile hayatının Müslümanlar üzerinden değerlendirilmesi uygun olacaktır.

3. Antakya'da Aile Hayatı

3.1. Ailenin Kurulması, Boşanma, Eş ve Çocuk Sayıları ile Vasilik Uygulaması

Osmanlı Devleti'nde mahkemelerce yapılan her hukuki işlem buralarda tutulan şeriye sicillerine işlenmekteydi (Uzunçarşılı 1988: 108, 109). Toplumun en temel birimi olan aileyi teşkil eden nikah akdi de kaydedilen bu işlemlerden biriydi. Evlenecek kişilerin mahkemeye gelerek, kadı yahut adına görevli bir kişi ve şahitler huzurunda nikah akitlerini yapmaları ve bunu da sicile kaydettirmeleri gerekirdi. Zaman zaman bu kişilerin mahkemeye, yakın akrabalarından birini vekil olarak gönderdikleri de olmaktaydı. Bazen nikah işlemlerinin evde yapıldığı da görülmüştü. Ancak her iki durumda da nikah işlemi sicile kaydedilirdi (Özdemir 1989: 111).

Nikahtaki önemli bir husus evlenecek nikah akdi ile erkeğin kadına verdiği meblağ ve mal demek olan *mihir* yahut *mehirte* (Karaman 2006: 338, 339) ilgilidir.

Nikah akdinde tamamının yahut bir kısmının peşin verilebileceği şart koşulan mehre *muaccel mehir* ve daha sonra verilmesi şart koşulan mehre ise *müeccel mehir* denmiştir. Ancak bir mehrin tamamı müeccel olabileceği gibi, bir kısmı da müeccel olabilirdi (Karaman 2006: 338, 339; Erdoğan 2005: 356, 357). Antakya özelinde karşılaştığımız tereke defterlerinde sonradan verilebilen mehr-i müeccel ile aynı anlama gelen *mehr-i muahhar* tabiri de kullanılmıştır (AŞS, 20/2-1 B.1; AŞS, 19/7-1 B.12; AŞS, 19/35 B.59).

İncelenen 19, 20, 21 no'lu şeriye sicillerinde dönem içerisinde (1820-1830)⁹ şehir merkezinde nikâh kaydına rastlanılmamıştır. Önemli bir kültür ve ticaret havzası içerisinde yer alması sebebiyle nüfus yoğunluğunun fazla olması beklenen Antakya ve civarının mahkeme kayıtlarında nikâh akdine dair bilgi olmayışı, bu işlemlerin yapılmadığı anlamına gelmemelidir. Bu durumda yapılan her nikah akdinin defterlere kaydedilmemiş olduğunu düşünmek mümkündür. Bununla birlikte nikah işlemleri ile ilgili başka defterlerin tutulduğu ya da mevcut defterlerin günümüze eksik bir şekilde gelmiş olması da ihtimal dahilindedir.

İncelememizde yer alan ve nikah akdinin gereklerinden olan mehirlerle ilgili bulduğumuz kayıtların nasıl elde edildiği konusuna gelince, ölenlere ait tutulan defterlerde bu kişilerin eldeki tüm mal varlıkları, alacakları ve borçlarının yazıldığı görülmektedir. Mahkeme görevlileri nezaretinde tutulan bu kayıtlarda kişilerin en önemli borçları olarak eşlerine ödemedikleri mehirler bulunmaktadır. Yani mehir, kadının mutlak malıydı ve kocanın vefatından sonra, miras taksiminden önce mal varlığı tespiti sırasında kenara ayrılmıştı. Bununla birlikte kadınların terekelerindeki alacak bölümlerinde eşlerinden alamadıkları mehirlerin de kaydedildiği görülmektedir.

Ancak her terekede ölenin borçlarına ait kayıtlarda mehre ait bilgi bulunmamaktaydı. Bu durumu, ölenlerin sağlığında bu borcunu ödediği yahut ödemişse bile eşinin kendisine hibede bulunduğu şeklinde anlamak mümkün olduğu gibi eşleri kendisinden önce ölen ve alacaklı olduğu mehirlerini ödemek istemeyen kocalarının bu borçlarını ifade etmediği şeklinde de yorumlamak mümkündür. Bunlarla birlikte nikah akdinin feshi ile ilgili kayıtlarda da kadınların mahkemede mehrini almadıklarını ifade ettikleri ilgili durumlar karşımıza çıkabilmektedir.

Döneme ait Antakya merkezinde 17 belgede (16'sı tereke, 1'i dava) mehir bedeli ile ilgili bilgi verilmiştir. Bu belgelerden 15'i erkeklere ait iken 2'si kadınlara aitti. 16 tanesi mehr-i muahhar bir tanesi muaccel olarak adlandırılan mehir bedellerinin ise 10 ilâ 250 kuruş arasında değiştiği görülmektedir.

Bu miktarların tamamına bakıldığında mehirlerin %53'ünün 70 kuruşun üzerinde, %47'sinin 70 kuruş ve altında olduğunu görülmektedir. Bu durum kadınların toplumda evlenmeyi zorlaştırıcı mehir miktarlarını şart koşmadıklarına bir işaret olarak düşünülebilir.

Tablo 1: *Mehir Miktarları*

⁹ Bu sicillerde genel olarak 1827-1830 arası ele alınmıştır. Ancak 1820 ile ilgili bilgilerin de ifade edilmesi sebebiyle bu tarih aralığı 1820-1830 olarak gösterilmiştir. Çalışmamız 19, 20 ve 21 no'lu defterlerle sınırlandırıldığı için diğer defterlerin muhtevası bu çalışmanın konusu dışında bırakılmıştır.

Kuruş	<50	50-70	71-100	100>	Toplam
Adet	2	6	6	3	17
%	11,8	35,3	35,3	17,6	100

Kayıtlara göre şehirde en yüksek mehirler 100'er kuruşla Kastal mahallesinden Meryem b. Musa (AŞS, 20/2-1 B.1), Sekakin mahallesinden Aişe Hatun b. Süleyman (AŞS, 19/7-1 B.12) ile aynı mahalleden Dudu Hatun b. Emin Ağa'ya (AŞS, 19/35 B.59), 200 kuruşla Kantara mahallesinden Mehmed Salih b. Mustafa'ya (AŞS, 21/6 B.9), 250 kuruşla Uncular mahallesinde Mehmed b. Reşid Ağa'ya (AŞS, 19/68-1 B.118) aitti.

İslam hukukunda aile birliğinin bozulması ve boşanma belirli şartlarla yapılabilmekteydi. Bu şartlar ise birbiriyle uyuşamayan eşlerin en son başvuracakları çözüm şekli olarak belirtilmektedir. Bu müsaadeye rağmen boşanma yine de hoş görülmemiştir (Aydın 1989: 200). Dönem ile ilgili sicillerde şehirde boşanma ile ilgili bir adet kayıt bulunmaktaydı. Söz konusu kayıt, Meydan mahallesinden Hepu binti Karagöz adlı kadının eşi Mustafa bin İsmail tarafından talak-ı selâse ile boşandığını, buna karşın kendisinin alacağı olan mehrini vermediğini ifade etmektedir. 50 kuruş olan bu mehrinin yanı sıra iddet müddeti zarfında da kendisine eşi tarafından nafaka bağlanmasını istemiş ve mahkeme de kendisinin haklılığını tespit etmiştir (AŞS 19/27-40).

Şehirdeki aile yapısına dair bir başka husus da vefat edenlerin eş ve çocuk durumlarıdır. İncelenen dönem sicillerinde 37'si miras taksiminin yapıldığı tereke, 15'i ise miras sonrası oluşan adli kayıtlar olmak üzere toplam 52 vefat kaydı tespit edilmiştir. Vefat kayıtları içerisinde ailelerde eş durumunu ifade eden 37 kayıttan 34'ü erkeklere yani hane reislerine ait iken 3'ü de kadınlara aitti. Bu kayıtlara göre kadınların, başka bir eşi olmayan erkeklerle evli olduğu kabul edildiğinde Antakya şehir merkezinde tek eşli erkeklerin sayısının 33, iki eşli erkeklerin sayısının ise 1 adet olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Antakya'da tek eşli aile yaşantısının hâkim olduğunu ve oran olarak da %97'ye karşılık geldiğini göstermektedir. Ortaya çıkan bu sonuç, aslında pek çok Osmanlı şehrinde de geçerli olan bir husustu¹⁰. Ayrıca Osmanlı topraklarına gelen yabancı seyyahlardan bu konu ile ilgili bilgi verenleri de bulunmaktaydı¹¹. İki eşli tek kişinin ise merkeze bağlı Çinte köyünden Hacı Abdurrahman b. Abdüllatif olduğu gözükmemektedir (AŞS, 19/89 B.150). Bunların dışındaki kayıtlarda diğer eşi şeklinde kaydedilen 7 kişinin aynı anda birden çok evlilikten ziyade vefat yahut boşanma sonrasında yeniden evlenmelerinden dolayı kaydedildiği anlaşılmaktadır. Nitekim kayıtlarda babası, dedesi, amcası yahut ifade edilmese de abla, anne, nene, hala vb. kadınların yanında kalan öksüz çocukların (AŞS, 20/2-1; 21/14-30; 21/30-72) olması toplumda savaş, askerlik, hastalık vb.

¹⁰ Örneğin XVII. yüzyıl İstanbul'unda %92,3 (Ortaylı 2000: 88); XVI. ve XVII. yüzyıl Edirne'sinde %92,8 (Barkan 1968: 14); XVIII. yüzyıl ortalarında Antep'inde %85 (Eken 2000: 117); XVII. yüzyıl sonu Bursa'sında %91,8 (Düzbakar 2010: 89); XVIII. yüzyıl Antakya'sında ise %80 (Gün 2010: 43) olarak gösterilmiştir.

¹¹ Bunlardan 16. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı başkentine gelen Alman vaiz Schweigger, Türkler'de çok kadınlı erkeklere ve boşanmalara çok sık rastlanmadığını belirtmektedir (Schweigger 2004: 210).

sebeplerle yetim kalan bu çocukların annelerinin sahipsiz kalmaması ve resmi olarak bir koruyununun olması gerektiği inancı da dul olan erkek ve kadınların tekrar evlenmesi gerektiği düşüncesi ve baskısıyla yapıldığı kanaatini bizlere vermektedir.

Tablo 2: *Erkek ve Kadınların Eş Durumu*

<i>Eş Durumu</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Toplam</i>	<i>%</i>
1 eşli	33	3	36	97
2 eşli	1	0	1	3
<i>Toplam</i>	<i>34</i>	<i>3</i>	<i>37</i>	<i>100</i>

Adı geçen bu kayıtlarda hanelerdeki çocuk sayılarına ait bilgiler de verilmiştir. 52 vefat kaydına konu olan 8 kişinin (%15) yasal bir mirasçısı olmadığı göz önüne alındığında bunların bekar yahut dul oldukları anlaşılmaktadır. Bu sebeple ellerindeki terekelerde yer alan mal varlıkları da bu sebeple Beytülmal emini tarafından sandığa teslim alınmıştır.

Yasal mirasçısı olmayanlar dışında aile olarak gözüken 44 haneden (%85) 11'inde çocuk bulunmamaktaydı. Yani ailelerin dörtte biri çocuk sahibi değildi. Çocuğu olan 33 ailede ise çocuk sayısı 1-7 arasında değişmiştir. Aileler içerisinde çocuk sayısı en fazla olanlar 12 adetle 2 çocuk sahibi olanlardı. Bu miktar, oran olarak %27'ye karşılık gelmekteydi. Üçüncü sırada ise 8 adetle ve %18'le tek çocuklu aileler bulunmaktaydı. Çocuk sayısı yükseldikçe miktar ve oran tersine azalmaktaydı. Sayıca ve oranca tek çocuklu aileleri 3 ve 4 çocuklular izlemekteydi. Bu aileler %11'lik oran ve 5'er adetle dördüncülüğü paylaşmaktaydı. Şehirde 7 çocuklu tek bir hane sahibi ailelerin %2'sini oluşturmuştur.

Tablo 3: *Ailelerdeki Çocuk Sayıları*

<i>Çocuk Sayısı</i>	<i>Aile Sayısı</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kız</i>	<i>Doğmamış Çocuk</i>	<i>Toplam Çocuk</i>
0 çocuklu	11				0
1 çocuklu	8	4	3	1	8
2 çocuklu	12	15	9		24
3 çocuklu	5	8	7		15
4 çocuklu	5	6	14		20
5 çocuklu	2	4	5	1	10
7 çocuklu	1	2	5		7
<i>Toplam</i>	<i>44</i>	<i>39</i>	<i>43</i>	<i>2</i>	<i>84</i>

Çocuk sayısının toplam 84 olduğu bu ailelerde aile başına düşen çocuk sayısı ise 2 olarak tespit edilmiştir. Bu çocukların cinsiyetlerine bakıldığında ise erkeklerin %46, kızların ise %51 oranına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunlarla beraber doğmamış ve cinsiyeti belli olmamış iki çocuk da kayıtlara geçmiştir.

İşgücünün erkek nüfusla şekillendiği bu dönemde erkek çocuk sayılarındaki %46'lık bu oranın toplum ve devlet açısından önemi düşünüldüğünde aile başına düşen çocuk sayısının düşük olduğunu söylemek mümkündür.

Bu değerlendirmelerle birlikte kayıtlarda dikkati çeken bir diğer önemli husus çocukların yetişkin olup olmadıklarının ifade edilmesidir. Çocukların yetişkin olduğu ve kendi velayetini ve ehliyetini haiz olduğu kayıtlarda “*sulb-i kebir oğlu, sulbiye-i kebir kızı, sadr-ı kebir oğlu, sadriye-i kebir kızı yahut kebir oğlu, kebir kızı*” şeklindeki ifadelerle belirtilmiştir. Şayet çocuklar ehliyete haiz değil ve velayete/vasiliğe muhtaç ise bu durum ise *sulb-i sağır oğlu, sulbiye-i sağıre kızı, sadr-ı sağır oğlu, sadriye-i sağıre kızı veya sağır oğlu, sağıre kızı* ifadeleriyle kayıt altına alınmış ve kendilerine mahkeme işlemlerinde vekalet ve vesayet tayini yapılmıştır.

Tereke ve diğer kayıtlarda verasete muhatap çocukların toplam sayısı 84 olup bunların 57'si (%68) sağır ve sağıre şeklinde küçük olarak; 25'i (%30) kebir ve kebir kızı şeklinde ehliyete haiz veya reşit olarak; 2'si (%2) de *haml-i mevkuף* yani doğmamış çocuk olarak kaydedilmiştir.

Tablo 4: *Çocukların Yetişkinlik Durumu*

<i>Çocukların Durumu</i>	<i>Sayısı</i>	<i>Oranı (%)</i>
Küçük Oğul	30	36
Reşit Oğul	9	11
Küçük Kız	27	32
Reşit Kız	16	19
Doğmamış Çocuk	2	2
<i>Toplam</i>	<i>84</i>	<i>100</i>

Tereke sahiplerinin 7'sinin muhtemelen vefat, hastalık, boşanma gibi nedenlerle birden fazla evlilik yaptığı ve sonuçta da farklı eşlerden ayrı ayrı çocuklarının olduğu; bazılarının da ebeveynlerinin bu şekilde evlilikleri neticesinde anası yahut babası bir kardeşleri olduğu görülmektedir. Bu durum ise, toplumdaki yetişkinlerin günümüzde olduğu gibi gerek kendileri gerekse çocuklarının toplumda sıkıntı çekmemeleri için yeniden evlendiklerini ve neticesinde de üvey anne-baba, çocuk yahut kardeşleri ile birlikte yaşamlarını sürdürdüğünü göstermektedir.

Tereke ve diğer dava kayıtlarına bakıldığında ailelerin daha çok çekirdek aile olarak yaşamlarını devam ettirdiği görülmektedir. Bununla birlikte şunu da unutmamak gerekir ki İslam Hukukunda miras sahibi olabilmek için sağ olmak gerekmektedir (Aktan 2005: 144). Bu doğrultuda mirasın sağ olanlar arasında dağıtılması vefat edenler ile ilgili bilgiye ulaşmamızı engellemektedir. Bu sebeple çocuk sayılarını tam olarak tespit etmek ve ailenin büyüklüğü ile ilgili genelleme yapmak mümkün olmamaktadır. Ölenlerin mirasçılarının %89'luk büyük bir kısmı yani 141 adedi anne, baba, kardeş, eş ve çocuk gibi çekirdek aile mensuplarından, %11'lik kısmı yani 18 adedi de amca, amca oğlu, amca kızı, dayı oğlu, dayı kızı, yeğeni, nene, torun gibi geniş aile mensuplarından oluşmuştur.

Tablo 5: *Mirasçılarının Aile Çeşitlerine Göre Dağılımı*

<i>Aile Çeşidi</i>	<i>Adedi</i>	<i>Oranı (%)</i>
Çekirdek Aile	141	87
Geniş Aile	18	11
<i>Toplam</i>	<i>159</i>	<i>100</i>

Antakya merkezinde tereke sahiplerinin (muris) vâris/mirasçı sayılarına bakıldığında ise şunları söylemek mümkündür. Mirasçısı olmayan 4 kişinin malı Beytülmal Sandığına teslim edilmiştir. Geriye kalanların mirasçı sayısı 1-8 arasında değişmiştir. Tek kişilik mirasçılar toplam 7 kişi idi ve %4'lük orana karşılık gelmekteydi. Mirasçı sayısının en fazla olduğu aralık ise 2-5 kişiden oluşmaktaydı. Bu aralıktaki 37 murisin toplam 124 mirasçısı bulunuyordu. Bu mirasçıların, toplama oranı ise %78 idi. Sayıca 45 adette ve oranca %28 ile en fazla mirasçı grubu 5 kişilik olanlardır. Bu gruptakiler her biri beşer kişiden en fazla mirasçı sayısına sahiptiler. Ardından 33 adette ile üçer mirasçısı olanlar (%21), 24 adette dörder mirasçısı olanlar (%15), 22 adette ikişer mirasçısı olanlar (%14) gelmiştir. Mirasçısı sayısı 5'in üzerinde olan 4 kişi bulunmaktaydı. Bunlardan 6 ile 8 mirasçısı olanlar ikişer adette kalmıştır. Bu kişilerin mirasçı sayıları ise toplamda 30'u bulmamıştır.

Tablo 6: *Mirasçı Sayılarının Dağılımı (Tereke Defterlerine Göre)*

<i>Mirasçı Sayısı</i>	<i>Adedi</i>	<i>Mirasçı Toplamı</i>	<i>Oranı (%)</i>
0	4	0	0
1	7	7	4
2	11	22	14
3	11	33	21
4	6	24	15
5	9	45	28
6	2	12	8
8	2	16	10
<i>Toplam</i>	<i>52</i>	<i>159</i>	<i>100</i>

Bu dönemde aile içinde yaşayan bir kesim olan kölelerle ilgili şehirde çok fazla kayıt olmaması kölelik ve cariyeliğin eskisi kadar yaygın olmadığını yahut kölesi olanlarla ilgili kayıtların çok fazla tutulmadığını akla getirmektedir. İstisna olarak Salih Ağa'nın vefatı ardından tutulan tereke kaydında 252 kuruşluk malvarlığı yanı sıra siyah bir cariyesinin bulunduğu görülmektedir. Görünürde bir varisi bulunmadığı için bütün eşyası ile birlikte cariyesi de beytülmal eminine teslim edilmiştir (AŞS, 21/1-1b).

Bu bölümde sözünü edeceğimiz başka bir husus da babası yahut annesi vefat eden küçüklerin mahkemece mallarının ve canlarının koruma kapsamına alınmasıdır. *Vesayet kurumu* yahut *vasilik* olarak da adlandırılan bu sistemle mahkeme yetim kalan

küçük çocuklara yetişkin oluncaya değin hukuki olarak vesayetlerine ailesinde bu işi yapmaya muktedir ve layık bir kişiyi tayin etmekteydi (Bilmen: 179-206; Bardakoğlu 2013: 66-69). Vasiler, mahkemenin başı olan kadılar tarafından çocuklara bakmak, büyüyünceye kadar mallarını tasarruf etmek, günlük olarak çocuklara *nafaka ve kisve baha* adıyla belirli bir parayı sarf etmek üzere hüccet ile tayin ediliyorlardı. Bu kişiler, yetişkin olana kadar yetimlere bakmaktaydılar. Bu esnada onlara ait malları korurken hukuki olarak da velisi konumunda olduklarından evlenme akitlerinde de bulunmaktaydılar¹².

Vasilerin kimliklerine bakıldığında yetim ve öksüzlerin daha çok annesi veya babası oldukları gözükmektedir. Ebeveynlerden hiçbiri bulunmazsa, başka yerde yaşıyorsa yahut bu işe ehil gözükmezse aile içinden abisi ve ablası, bazen de amca, dede gibi yakın akrabalarının vasi tayin edildiklerini tespit etmekteyiz (AŞS, 19/20-28; 20/2-1; 20/4-6; 20/28-51; AŞS, 21/15-34). Mahkemelerin bazı durumlarda ebeveyn yokluğu, rahatsızlığı, yaşlılığı yahut başka sebeplerle vasi olarak mahallede ya da şehirde bu işi yapabilecek başkalarını da tayin ettikleri olmaktadır. Vasilerin yetimlerin malları üzerinde tasarruf hakkına sahip oldukları bilinmektedir. İslam hukukuna göre *Kadı'nın* onayı alınarak verilen bir belge ile vasinin zengin de olsa yetimin malı olmak şartıyla bu maldan ücret alabildikleri belirtilmektedir (Bilmen: 205; Bardakoğlu 2013: 69). Gördüğümüz kadarıyla mahkemenin bağladıkları nafakaların vasi ücretlerini de içerdiği, vasiler için ayrıca bir bedel belirtilmediği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda mahkemelerin yetimlere kullanılması amacıyla günlük 8 paradan 2 kuruşa kadar nafaka ve kisve bahaları bağladıkları görülebilmektedir (AŞS, 19/29-43; 20/28-51; 20/62-108).

Şehirde ölenlerin ardından kayıtlara konu olan 84 çocuğun 59'unda vasilik söz konusu olmuştu. Bunların 30'u erkek, 27'si kız, 2'si de doğmamış çocuktur. Dolayısıyla çocukların 25 adedi yani %30'unun kendilerini ehliyeteye haiz oldukları, geri kalan 59'unun (%70) ise mahkemece atanan vasiler kontrolünde olduğunu ifade etmek gerekir.

Fakat bu çocukların vasilerinin bazılarının sadece isimleri belirtilmiş, bazılarının da çocuklarla olan irtibatları veya akrabalık durumları ifade edilmiştir. Vasi tayin edilen 33 kişinin aynı aileden birden fazla kişiye vasilik ettiği anlaşılmaktadır. Büyük bir kısmı çocukların annelerinden (14 adet) oluşan vasiler arasında büyük kardeş (4 adet), amca (3 adet), nene (2 adet), gibi akrabalar bulunmaktaydı¹³. Bunların yanı sıra mahkemeler, mahallelerde halk içerisinde ileri gelen ya da benimsenen kişilerden (9 adet) de vasiler tayin etmiştir¹⁴.

¹² Vasilikte vefat eden şahsın kendi yerine tayin ettiği kişiye *vasi-yi muhtar*, hâkimin tayin ettiği kişiye *vasi-yi mansub* adı verilmiştir. Vasi-yi mansub daha ziyade amca, dede, valide gibi yakın akrabasından tayin edilmekteydi. Bazı durumlarda bu iki vasi arasında farklılıklar olduğu, vasi-yi muhtarın daha geniş yetkileri olduğu bilinmektedir (Erdoğan 2005: 599; Bilmen: 203-206).

¹³ Mukbil mahallesinden Şemseddinzâde Elhac Mahmud Efendinin kızına annesi Afife Hatun (AŞS, 19/20-28); Kastal mahallesinden Mehmed Emin b. Abdullah'ın küçük oğlu ve kızına neneleri Fatıma binti Seyyid Kasım (AŞS, 20/2-1); şehir merkezinde Hanedandan Civelekzâde İbrahim Ağanın oğluna abisi Süleyman Ağa (AŞS, 20/28-51) vasilik yapmıştır.

¹⁴ Kantara mahallesinden Fatıma binti Hacı Mehmed'in oğluna mahalleden Hacı Mahli (AŞS, 20/4-6); Dörtayak mahallesinden İbrahim b. İsmail'in kızları ve oğluna mahalleden Kasab Derviş b. Mehmed (AŞS, 21/15-34) vasilik yapmıştır.

Tablo 7: Vesayete Muhatap Çocuklar

Çocukların Durumu	Sayısı	Oranı (%)
Küçük Oğul	30	51
Küçük Kız	27	46
Doğmamış Çocuk	2	3
<i>Toplam</i>	<i>59</i>	<i>100</i>

3.2. Ailelerde Kullanılan Şahıs Adları ve Lakaplar

Bir genelleme yapılamasa da mahkeme kayıtlarından hanelerde yaşayan kişilerin adları, baba adları (aile adları) ve varsa lakapları ile ilgili malumat elde etmek mümkündür. Kullanılan aile, şahıs adları ile lakaplar, Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Antakya şehrinde de hem sosyal yapı hem de mesleki ve ekonomik faaliyetler hakkında az da olsa fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır¹⁵.

Mahkeme kayıtlarında kişilere ait bilgiler bir usul dahilinde defterlere kaydedilmiştir. Buna göre ilgili şahsın öncelikle mahallesi, davaya konu olan olay (vefat, miras, satış, niza, vasi) ve şahsın adı ile baba adı (aile adı) yazılmaktaydı. Temettuat kayıtlarındaki gibi olmasa da baba adları, kişileri tanımlamakta önemli bir veri idi. Bununla birlikte ayrıca aile adı olarak kullanılan Katipzâde, Zaranzâde, Dabulzâde, Şerifzâde, Terzioğlu, Topuroğlu, Hanizâde, Civelekzâde, Zermahbubzâde gibi bazı hanedan adlarının da kullanıldığı gözükmektedir.

Antakya, İslami unsurları taşıyan tipik bir Anadolu şehri olduğundan Müslüman hane reisleri arasında İslam tarihinin önemli şahıslarının adları daha yoğun olmuştur. Toplumda bu kişilere bir saygı tezahürü olan Mehmed, Ahmed, Ali, Mustafa, Hasan, Osman, Ömer, Hüseyin, İbrahim, İsmail, Reşid, Oğuz, Hamza, Bekir, Salih, Ramazan, Murteza, Abdullah, Abdulkadir, Cafer, Süleyman, Abdulfettah, Emin adlarının yanı sıra Durmuş, Kasım, Vermiş, Emir gibi erkek adları ile Aişe (Ayişe), Daye, Emine, Amine, Afife, Arife, Hanne, Esim, Teslime, Şerife, Esmâ, Hüsna, Hafize, Rukiye, Zeyneb, Elif, Meryem Nefise, Benefşe (Menekşe), Penbe, Safiye, Sultaniye, Rahime, Dudu, Papuli, Mama gibi kadın adları kullanılmıştı.

Şehirde farklı dinden ve mezhepten insanların yaşadığı bilinmekle birlikte bu kişilere dair çok fazla kayda rastlanmamıştır. Karşılaşılan kayıtlarda da gayrimüslimlerin Yusuf (Yasef), Serkiyas, Karagöz gibi erkek adlarını, Hepu gibi kadın adlarını aldıkları görülmüştür.

Şahıs adlarının yanı sıra kimi hane reislerinin lakaplar da kullandıkları tespit edilmektedir. Lakaplar, hane reislerini diğer kişilerden ayıran bir unsur olabilmekteydi. Kullanılan lakaplar kişilerin adlarının önünde, arkasında yahut da hem önünde hem de arkasında olabilmekteydi. Bunlardan bazıları *kel*, *kara*, *sarı*, *aşık*, *deli*, *zenbilli* gibi

¹⁵ İlki 1840 (H.1255), ikincisi de 1844 (1260) yılında gerçekleştirilen Temettuat sayımları bu amaçla kullanılan çok önemli seri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu serilerden pek çok çalışma örnekleri yapılmıştır. (Bunlardan bazıları için bkz. Güran 1985: 301-319; Kütükoğlu 1995: 395-416; Tozduman 1992; Becerik 2003; Becerik 2008: 39-51; Becerik 2019: 54-88).

kişinin ruh halini veya fiziki yapısını; *Tebriзли, Karakeçili, Karsulu, Kilisli, Gökçeğözlü* gibi mensup olduğu bölge veya etnik ayrılığı; *kalaycı, kahveci, kasap, oduncu, nalbant, katırcı, usta* gibi mesleklerini; *ağa, bey, seyyid, efendi, hacı, sarı imam, kavvasbaşı, monla* yahut *molla, beşe, şeyh, fellah, hatun* gibi idari, dini ve ictimai alandaki görevleri ve sosyal statülerini işaret edebilmekteydi.

4. Ailelerin Kullandığı Eşyalar

Antakya'nın, asırlarca Anadolu'yu Yakındoğu'ya bağlayan güney-kuzey hattının kesişimindeki konumu sonucu tarihin eski devirlerinden beri ticari ve dini ulaşım yolları üzerinde olması, burada ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın çeşitli olmasını sağlamıştır. Ticaret yollarının aynı zamanda kültürel ve sosyal mekanlar üzerinde etkilerinin olduğu şehirde bu çeşitliliğin sonucu olarak hem çevre illerde hem de şehirde üretilen pek çok ürün halk tarafından kullanılmıştır. Mahkemeye yansıyan terekelerde halkın günlük hayatta kullandığı pek çok ev, giyim kuşam, ziynet gibi eşyaları öğrenmek mümkündür. Bu da şehrin sosyal ve ekonomik yapısına dair önemli sonuçlar verecektir.

4.1. Ev Eşyaları

Kullanılan ev eşyaları bazen sadece isimleriyle, bazen de kullanım durumu (yeni, eski, köhne), rengi (beyaz, siyah, yeşil), içeriği (sim, demir, bakır, altın gibi), üretim yeri yahut tarzı (Bağdadi), cinsi (alaca¹⁶, atlas¹⁷, basma¹⁸, çit¹⁹, tülbent²⁰, iplikli, işli²¹, çuka²², kutnu²³ vb.) şekli ve biçimi (büyük, küçük, uzun, kısa) gibi vasıflarıyla da kaydedilmişti. Ev eşyası olarak tespit edilebilenleri kullanım alanlarına göre mutfak, yatak odası, oturma odası, banyo eşyaları şeklinde sıralamak mümkündür.

Halkın yatak odalarında kullanılan eşyalar, hemen hemen her yerde aynı idi. Bunların genellikle yeni, eski, kullanılmış, küçük ve büyük şeklinde özellikleriyle vasıflandırıldığı gözükmektedir. Yatak odası eşyalarından başta gelenleri yastık, çarşaf, yorgan, döşek, minder, yan²⁴, yan altı ve yataktır.

Her mutfakta bakır, cam, seramik, gümüş gibi hammaddelerden üretilmiş eşyalara rastlamak mümkündür. Özellikle tas, batya²⁵, kap, çanak, sahan, tava, havan, bıçak, yağ tavası, kazan (kuzu, büyük, küçük, tora), kaynar, lenger²⁶(büyük, küçük),

¹⁶ Alaca, genellikle kırmızı zemin üzerine sarı çubuklu pamuklu bir kumaştır; pamuklu alaca ve ipekli alaca diye ikiye ayrılır. Beşparmak da denir (Özen 1982: 300).

¹⁷ Atlas, çoğunlukla kadın giyiminde kullanılan, ipekten dokunmuş, parlak bir kumaş türüdür (Özen 1982: 302).

¹⁸ Basma, çiçekli, türlü renk ve desenli kumaş olup adi basmanın içi ve yüzü perdahlıdır (Özen 1982: 303).

¹⁹ Çit, üzeri çiçekli ve şekilli pamuk bez, basmaya denirdi (Pakalın 1971: 379).

²⁰ Dülbent ya da tülbent pek ince beyaz bez, sarıklık beze denir (Koçu 1969: 98).

²¹ İşli, üzeri nakışlı demektir (Ergür 2002: 120).

²² Çuka, yünden yapılan kumaş çeşitlerinden biridir. Çuka yazılıp çuha şeklinde okunurdu (Pakalın 1971: 384).

²³ Kutnu şekliyle de söylenen kutnî, atkısı pamuk ve çözücü ipek olan, yollu bir kumaştır (İnalçık 2008: 103).

²⁴ Yan, Amasya yöresinde sedir şiltesine verilen addır (Türk Dil Kurumu 1993, C.XI: 4159).

²⁵ Batya pişirilmiş çamurdan yapılmış yayvan kap (Türk Dil Kurumu 1993, C.II: 573).

²⁶ Lenger, kenarı yayvan, büyük sahana denmektedir (Pakalın 1971: 358).

satıl, kevgir, hamur leğeni, leğence, ibrik, kahve ibriği, kahve takımı, billur, fincan, zarf²⁷, kaşık, süzek, gibi yeme içme kapları; kahve tepsi ve çeşitli siniler (kahve sinisi, oruk sinisi) gibi yiyecek ve içecek sunum araçlarıyla beraber taşıma, saklama vesaire alet edevat halkın kullandığı eşyalar arasında yerini almıştır. Bazılarının eski, yeni, küçük, büyük, demir, bakır, cam şeklindeki özellikleri bu eşyaların rengi, boyu, cinsi açısından özelliklerini göstermektedir. Bu özellikteki mutfak malzemelerinin o dönemde kullanımının revaçta olduğu ifade edilebilir. Şehir ve civarında çeşitli sebze ve meyvelerin yetişmesi, yiyecek ve içecek çeşitlerine ve mutfak kültürüne dolayısıyla kullanılan eşyaların çok farklı olmasına etki etmiştir.

Evlerdeki eşyaların bir kısmı ise temizlik ve banyo/hamam eşyaları idi. Hamam takımları, leğenleri, el leğenleri²⁸, güğümler, aynalar, taraklar, maşrapalar kayıtlarda karşımıza çıkan çeşitli eşyalar içerisinde yer almaktadır. Eşyaların eski, yeni, kullanılmış, büyük ve küçük olarak vasıflandırıldıkları da görülmektedir. Bunun yanı sıra temizlik amaçlı kullanılan eşyaların tarzı yahut geldiği yer, üretildikleri kumaş türlerinin de belirtilmesi halkın kullandığı eşyalardaki tercihleri görme konusunda bizlere bazı ipuçları vermektedir. Mesela işli ve keçeli havluların, peşkirlerin revaçta olduğu anlaşılmaktadır.

Kullanılan bir kısım eşyanın da evlerde günlük yaşamın olduğu yerlerden biri olan oturma odası yahut salon vb. diğer ev bölmelerine ait olduğu düşünülebilir. Halı, hasır, kilim, minder, sandık, seccade gibi çok kullanılan eşyaların eski, yeni, kullanılmış, yıpranmış (hurda), büyük yahut küçük çeşitleri bu eşyalar arasında yer almaktadır.

Evde kullanılan eşyalardan bir kısmı da süs ve ziynet eşyalarıydı. Herkesin süs ve ziyneti olmadığı, olanların da çok çeşitli ayar ve içerikte olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim toplumda ilim, ticaret, zanaat ve yönetimde ileri gelenler ile yakınları ve özellikle de kadınlara ait terekelerde bu tür eşyaların olduğu görülmektedir. Giyim ve kuşam dışında ayna²⁹, zarf, cezve, şamdan, hızma, kuşak, buhur, pazubend³⁰, nalin³¹, şilte³² gibi günlük yaşamda kullanılan bazı eşyaların da ziynet ya da süs eşyaları olarak tasarlandığı ve kullanıldığı anlaşılmaktadır. Önemli süs ve ziynet eşyalarından yüzük,

²⁷ Zarf, kulpsuz fincanların elde tutulurken elin yanmaması için fincanı koymaya mahsus çeşitli şekillerde kaba denmekteydi. Altından, gümüşten, pirinçten, tahtadan işlemeli, mineli ve oymalıları vardır (Pakalın 1971: 648).

²⁸ El leğeni, leğenin el ve yüz yıkamakta kullanılan, geniş kenarlı büyücek ve çukurca aynı zamanda kapaklı, muhtelif madenlerden yapılmış çeşidine verilen addır. (Pakalın 1971: 357).

²⁹ Ayine ve mirat da denen ayna, sonraları özellikle çevreleri ve arkaları gümüş kakma, mihlama telkâri teknikleri ile pek çok örnekleri verilen bir sanat objesi haline getirilmiştir. Özellikle eski zenginlikleri kalıntısı olan gümüş el ve masa aynaları ata mirası olarak saklanmıştır (Kuşoğlu 1994: 26-27).

³⁰ Pazuvend yahut bazuvend, zinet ve yakut için kola bağlanan gümüşten yahut sırma ile işlenmiş meşinden mahfazaya verilen addır (Şemseddin Sami 1317: 263).

³¹ Nalin yahut nalın, odundan yontularak yapılmış ve ayağı tutması için köseleden tasmaşı bulunan, zemini taş döşeli hatta ıslak, sulu yerlerde hamamda giyilen ayakkabıdır. Üstüne çakılarak eklenen tasmaşı hariç, her biri odundan tek parça olarak oyulmuş bu ayakkabı yapılış tarzı ve hatta tasmaşı ile takunya adını takunya adlı ayakkabının bir benzeri ise de şekil yönünden çok ayırdır (Koçu 1969: 179).

³² Şilte, yük, döşek veya ot minder üzerine yapılan pamukla dolmuş hafif ve yumuşak döşek, döşemedir (Şemseddin Sami 1317: 784; Ergür 2002: 254).

küpe, saat, tesbih ve zincirler ise başta gelenler arasındaydı. Özellikle altın, gümüş, yakut, mercan, yüzük, saç bağı, bilezik, küpe, kutu gibi süs ve ziynet eşyalarının maddi gücü uygun kadınlar başta olmak üzere herkes tarafından da tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bunlar dışında süs eşyası olarak değerlendirilen diğer eşyalar ise altın, gümüş ve sair madenlerden yapılmış hançer, kama, hamail (hamaylı)³³ idi.

Şehirde yaşayanların terekelerde pek çok miktarda ziynet altınlarının da olduğu görülmektedir. Çok çeşitli altın ve gümüşten oluşan dökme altın, yerli ve yabancı sikkeler, eski ve yeni paralar, takılar bu çeşit eşyalardandı. Sultan II. Mahmud döneminde altın, gümüş ve bakır madenlerinden çok çeşitli sikke basılmıştır. Nitekim terekelerde de bu çeşitliliğe rastlamaktayız. Bu altınlar arasında mahmudiye, yarım mahmudiye, İstanbul altını, gazi tam gibi yerli sikke ve altınlar yanında Macar tam altını, riyal altını gibi yabancı sikkelerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Giysi ve Kumaşlar

Günlük hayatta kullanılan önemli eşyalar daha çok giyim kuşamla ilgiliydi. Kadın, erkek, çocuk hemen hemen herkesin kuşandığı çok çeşitli renkte, içerikte, kökende ve vasıfta baştan ayağa eşyaları görmemiz mümkündür. XVIII. yüzyıl ipek üretim merkezlerinden olan Antakya'nın (Cezar 1986: 220) buraya gelen seyyahlarca da methedildiği bilinmektedir. Örneğin 1772 Aralık'ında şehre gelen Parsons bu civarda üretilen ipeğin Suriye'nin diğer kısımlarında üretilen ipekten daha fazla olduğunu, üretilen ipeğin bir kısmının Antakya'da, bir kısmının da Halep'te işlendiğini, daha sonra Fransa ve İngiltere'ye ihraç edildiğini ifade etmektedir (Gün 2021:75). 1813'te şehirde bulunan Kinneir'in Antakya'nın ipeğini ve ipek ticaretini methetmesi buradaki giyim eşyasının ve kumaşların çeşitliliğine dair bir kanaat vermektedir. 1835'te şehre gelen Bartlett de benzer gözlemlerle kentte çok sayıda pazar bulunduğunu, pamuk dokumacılığı, ipek yapımı ve dericiliğin önemli el sanatları olduğunu vurgulamaktadır (Gündüz ve Hilooğlu 2010: 35).

Entari, libade³⁴, bürümce³⁵, çakşır³⁶, çarşaf, çintiyân³⁷, ihram, don, cübbe, fes, kebe³⁸, kavuk, sarık, makrama³⁹, maşlah⁴⁰, çevre⁴¹, dizlik⁴², külah, nalın, hama

³³ Hamail, bir çeşit omuz bağı, askısı demek olup bir zincirle boyna asılan içinde hastalıklara ve büyüye karşı yazıların konulduğu, çoğu gümüşten yapılmış mahfazadır (Kuşoğlu 1994: 71). Anadolu'da içine enam konulan üzeri boncuk ve zincirlerle donatılmış, gelinlerin nazarlık olarak kullandıkları gümüş kutucuğa hamaylı/hamaylı denmektedir ki muhtemelen aynı eşya kastedilmektedir (Türk Dil Kurumu 1974: 90).

³⁴ Libade, pamuklu geniş kollu kadın ceketi, hırka (Türk Dil Kurumu 1993, C IX: 3078).

³⁵ Her ne kadar bürümce olarak geçse de bunun bürümcek, bürüncük yahut bürümcek adı verilen ham ipekten yapılan bir çeşit başörtüsü ya da bez olduğu kanaatindeyiz (Türk Dil Kurumu 1993, C II: 825; Şemseddin Sami 1317: 310).

³⁶ Çakşır, pantolondan önce (II. Mahmud dönemine kadar) erkeklerin iç donu üzerine giydikleri elbiselerden biriydi (Koçu 1969: 60).

³⁷ Taşrada kadınların giydiği uzun ve geniş şalvar (Şemseddin Sami 1317: 516).

³⁸ Kebe, en kalın keçeye denmekteydi (Koçu 1969: 152).

³⁹ Mahrama yahut makrama, bazı bölgelerde köylü kadınların başlarına sardıkları işlemeli örtü, peştemale denmektedir (Şemseddin Sami 1317: 1390). Halk arasında havlu, yüz örtüsü, peçe ve mendil anlamlarında da kullanılmıştır (Türk Dil Kurumu 1974, C XII: 4583).

⁴⁰ Maşlah, eskiden şehir kadınlarının giydikleri üstlüklerden biriydi (Pakalın 1971: 415).

⁴¹ Çevre, kenarları kıvrılmış ve oya veya işleme nakışlarla süslenmiş mendil denilmekteydi (Pakalın 1971: 361).

çitarisi⁴³, çakşır⁴⁴, şal, şali⁴⁵, şalvar, yemeni⁴⁶, çizme, mintan⁴⁷, peştamal⁴⁸, kürk, gömlek, kemer, yelek, uçkur⁴⁹, peçe yaşmak⁵⁰, yağlık⁵¹ ile çeşitli içlikler en çok kullanılan giyim kuşam eşyalarıydı. Giysiler arasında nadiren de olsa silahlık⁵², kaput⁵³, yağmurluk⁵⁴, abani⁵⁵, kuşak gibi kıyafet ve aksesuarlara da rastlamak mümkündür.

Halkın kış ve yaz kullandığı giysilerin özellikleri, eski, yeni ve kullanılmış oluşu da kayıtlara yansımıştır. Örneğin kullanılan entarinin beyaz, alaca, kutnu, çit, köhne, bez, altıparmak⁵⁶; cübbenin⁵⁷ çuka⁵⁸, köhne, müstamel; fermelenin⁵⁹ çuka, köhne, müstamel; gömleğin libade, harir ve müstamel; kürkün nafe⁶⁰, belleme⁶¹, sincap, paça

⁴² Dize kadar olan kısa bir çeşit don (Şemseddin Sami 1317: 640).

⁴³ Çitari, bir teli ipek, iki teli pamuk nakış dokumalı bir nevi kumaşın adı olup diba da denmekte idi (Pakalın 1971: 363).

⁴⁴ Çakşır, pantolondan önce erkeklerin iç donu üzerine giydikleri elbiselerden biriydi (Koçu 1969: 60).

⁴⁵ Keşmir keçisi kılından veya tiftikten yapılmış ince kumaş (Şemseddin Sami 1317: 766).

⁴⁶ Yemeni, kısa kenarlı kırmızı veya diğer renkte kaba papuç (Şemseddin Sami 1317: 1555).

⁴⁷ Kayıtlarda Farsça nimten olarak da yazılan, halk ağzında mintan şeklinde geçen iç gömleği üstüne giyilen, etekleri kalçaları örtecek kadar uzun, uzun kollu, düz yakalı, önü, entari gibi yarım yırtmaçlı erkek dış gömleğine denmekteydi (Koçu 1969: 174).

⁴⁸ Kayıtlarda peştental, peştental olarak da yazılan Farsça püştemalden türeyen bele bağlanan ve vücudun belden aşağı kısmını örten bez, futaya denmektedir (Koçu 1969: 191).

⁴⁹ Uçkur, eskiden içdonu, çakşır, şalvar, sıkma, potur, zıbka gibi vücudun belden aşağı alt kısmına giyilen giysilerin belden bağlanarak tutturulduğu ince kuşaklara denirdi (Koçu 1969: 236).

⁵⁰ Müslüman kadınların sokakta ferace giydikleri zaman yüzlerine tutundukları ince beyaz tülbentten örtüdür (Şemseddin Sami 1317: 1530).

⁵¹ Yağlık, önceleri mendil, çevre anlamlarında da kullanılmış olup yağlı elleri ve dudakları silmeye mahsus bez olarak kullanılagelmiştir (Şemseddin Sami 1317: 1531).

⁵² Silahlık, tabanca ve yatağan gibi silahları koymaya mahsus meşinden kat kat kuşağa denmekteydi (Koçu 1969: 206).

⁵³ Kaput, askerlerin üstlük esvabı yağmurluğuna dendiği gibi, kaba kalın kumaştan dikilen paltoya da denmekteydi (Koçu 1969: 146).

⁵⁴ Yağmurluk, yağmurlu havalarda giyilen üstlük, kaput, muşambanın adı (Şemseddin Sami 1317: 1532).

⁵⁵ Abani, genellikle sarık, bohça, kundak ve yorgan yüzü yapımında kullanılan, zemini beyaz, üzerinde safran renginde nakışlar bulunan ipek kumaş ile bu kumaştan yapılmış elbisedir (Türk Dil Kurumu 2010: 2).

⁵⁶ Alaca denilen kumaşın yarı ipekli bir çeşidinin adıdır (Koçu 1969: 13; Özen 1982: 301).

⁵⁷ Cübbe, en üste giyilen geniş ve bol elbiseye denmekteydi. Ayrıca ilmiye sınıfındakilerin kıyafetlerinden olup biniş altına giyilen üstlük elbiseye de cübbe denilmektedir (Koçu 1969: 57).

⁵⁸ Çuha da denen yünden sıkı olarak dokunmuş, dayanıklı ve havlı bir kumaş olup bilhassa erkek giyiminde kullanılırdı (Koçu 1969: 82; Özen 1982: 309).

⁵⁹ Fermene de ve önü açık kolsuz işlemeli bir yelek türüdür. Daha ziyade Rumeli'de giyilen fermene, halk ağzında daha ziyade kaytanla işlenerek süslenmiş yeleklere denmiştir (Koçu 1969: 112; Ergür 2002: 82).

⁶⁰ Nafe, tilki, samur, tavşan vs. hayvanların göbek taraflarından çıkan kürkün adına denmekteydi (Pakalın 1971: 642).

⁶¹ Belleme diye okunan kelimenin hayvanını soğuktan korumak için beline sarılan veya eyerin altına konulan keçe, meşinlenmiş keçe ve kadınların giydiği gömlek anlamları bulunmaktadır (Türk Dil Kurumu 1993, C II: 621). Bu durumda keçe yahut bir çeşit kadın giysinde kullanılan kumaş şeklinde değerlendirmek daha uygun olacaktır.

ve köhne oluşu giyim kuşamdaki eşyaların çok çeşitli yerler ve özelliklerle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Giyim kuşamda kullanılan kumaş türleri arasında en fazla revaç bulanları basma, alaca, çuka, altıparmak, kılabdandan⁶², iplik, ipek, kutnu, keçe, atlas kebe, çit parçalarıydı. Adı geçen kumaş türlerinin bir kısmı, halkın kullandığı eşyalar içerisinde yer alırken bir kısmı da kıyafet dikmek veya diktirmek üzere evlerinde ham olarak çeşitli top ve parça kumaş, bez, örtü ve deri şeklinde bulunmaktaydı.

4.3. Kitaplar

Tereke kayıtlarında günlük eşyaların yanı sıra ömrünü yıllarca ilme adanmış yahut okuma ile meşgul olmuş bazı kişilere ait birtakım kitapların da olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu kitapların adlarıyla ilgili çok fazla bilginin kaydedilmediği görülmektedir. Bu konuda tek istisna olarak Gelibolulu Yazıcıoğlu Mehmed'e ait olan *Muhammediye* adlı eser zikredilebilir. Terekelerdeki kitapların daha ziyade ciltleri ile ifade edildiği görülmektedir. Bazen de *kitab-ı müteferrika* adı altında kaydedilmiştir. Şehirde kayıtlara terekese yansıyan kişilerden bu tarzda kütüphanesi olduğu anlaşılan kişi 22 cilt kitabı ile şehrin ileri gelen ailelerinden birine mensup olduğu düşünülen Elhac Mustafa Ağa b. Osman Ağa'dır (AŞS, 21/25-61).

Her Müslüman evinde bulunduğu düşünülen Kur'an-ı Kerim'in tamamı yahut cüzlerinin karşılaştığımız pek çok terekede olmadığı anlaşılmaktadır. Terekelerinde Kuran-ı Kerim bulunanlara ait kayıtlar ise *mushaf*, *kelam-ı kadim* adıyla zikredilmiştir. Bu kitapların büyük ve küçük boy oldukları ayrıca ifade edilmiştir.

4.4. Silahlar ve Kesici Aletler

Halkın kullandığı eşyalar içerisinde kesici aletler ile silahların da bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunların başında ise çeşitli özelliklerde çift ve tek tabanca, tüfek, silahlık, vezne, piştov⁶³, şeşhane⁶⁴, gibi farklı silahlar, süngü, kılıç, kama⁶⁵, pala⁶⁶, hançer, bıçak, topuz gibi kesici aletler yer almaktaydı.

4.5. Diğer Eşyalar

Tereke sahiplerinin toprak işlerinden ev işlerine, günlük ev, tarla, dükkan gibi değişik yerlerde kullandıkları pek çok eşya bulunmaktadır. Hemen hemen her evde yaşayanlara ait ufak büyük tarla, bağ ve arazi işlerinde kullanılan kazma, balta, külünk⁶⁷, kürek, orak, gibi araç gereçler; evlerde, dükkan ve bağlarda kullanılan terazi,

⁶² Kılabdandan, kılaba denilen eğirme çarkıyla pamuk ipliği üzerine bükülüp sarılan gümüş veya altın veyahut ipek veya pamuk karışık tellere verilen addır (Pakalın 1971: 285).

⁶³ Tabancadan evvel kullanılmış eski silahlardan biri olup İtalyanca pistola kelimesinden dilimize geçmiştir (Pakalın 1971: 779; Şemseddin Sami 1317: 356).

⁶⁴ Şeşhane, altı köşeli ve altı yivli, top ve tüfeklere denilmiştir (Pakalın 1971: 344). Bununla beraber Anadolu'da av tüfeklerine de bu adın verildiği olmuştur (Türk Dil Kurumu 1993, C X: 3763).

⁶⁵ Kama, ucu sivri, iki tarafı/ağzı da keskin, enli bıçak, küçük hançere denmektedir (Şemseddin Sami 1317: 1039).

⁶⁶ Pala, kavisli, kısa, uç bölümü geniş, kabzasına doğru daralan bir tür kılıç (Türk Dil Kurumu 2010: 1876).

⁶⁷ Külünk, sivri ve uzun demirli taşçı kazması (Şemseddin Sami 1317: 1213).

dolap⁶⁸, çekiç, kerpeten, bıçkı (biçer)⁶⁹, buhurdan⁷⁰, elek, gerbil (kalbur)⁷¹, katremiz⁷², fener⁷³, şamdan buhur, divit makas, bal takımı, hırdavat, kurada⁷⁴, Frenk ocağı, Frenk sandığı, hasır sandık, yeşil sandık, kil leğeni, sıvacı entarisi, kandil batyası, sedefkâr kürsü, anbar, hurç, çul, çuval, akçe kesesi vb. eşyalar kayıtlarda en çok karşımıza çıkan eşyalardandır. Ayrıca mesleki yahut hobi uğraşısı olarak kullandıkları marangoz (neccar) aletleri ve takımları, at takımları, hurda tahtası, tahta kilit, tahta beşik, yağlık tahtası, kovan, kâğıt, hokka, tekne⁷⁵, su teknesi, urgan, ustura, yağlık/yağdanlık, kendir, kil, mum, çam sakızı, ham, tutkal, gibi eski, yeni yahut kullanılmış araç gereçlere de rastlamak mümkündür. Bununla birlikte yük hayvanları için kullanılan üzengi, başlık⁷⁶, reşme⁷⁷ de diğer eşyalar arasında yer almaktadır.

Şehirlilerin sahip olduğu bazı eşyaların ise keyif verici maddelerin kullanımı üzerine üretilen ve tüketilen tütün çubukları⁷⁸, çubuk tepsileri, tütün keseleri ve bunlar için gerekli araç gereçler olduğu görülmektedir. Çubuk dışında diğer önemli keyif aracı da bir kısmı özellikle dostluk meclislerinde kullanılan nargilelerdir. Nargile, nargile cezvesi ve takımlarının özellikle simli olanlarının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda nargile takımlarının evlerin önemli bir aksesuarı arasında olduğunu söylemek mümkündür.

4.6. Çeşitli Gıdalar

Kullanılan araç gereçler dışında her evde yiyecek ve içecek üretmede kullanılan pek çok ihtiyaç malzemesi de bulunmaktaydı. Bunlar arasında terekelerde özellikle hamur işleri ile ekmek ve yemek yapımında kullanılan buğday, arpa ve pirinç ile çeşitli tatlı yiyecek ve içeceklerde kullanılan şeker gözükmektedir.

Sonuç

Antakya'nın XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı şehri olması ile birlikte çok çeşitli din, mezhep ve etnik gruplara ev sahipliği yaptığı görülmüştür. Şehir

⁶⁸ Dolap, kuyu çıkırığına denmekteydi (Türk Dil Kurumu 1974: 55).

⁶⁹ Bıçkı, testerenin büyüğüne denir (Şemseddin Sami 1317: 329). Biçer de bu anlamda olmalıdır. Derleme Sözlüğünde ise testere, deri ve kösele kesmek için ayakkabıcı ve saraçların kullandığı bir aygıt ve bağ budamaya yarayan dişli bıçak anlamı verilmiştir (Türk Dil Kurumu 1993, C II: 657-658).

⁷⁰ Buhurdan, tütsü yakmaya mahsus kaba denmektedir (Şemseddin Sami 1317: 282). Genellikle gümüşten ve cıvalı altın kaplamalı bakırdan yapılmışlardır (Kuşoğlu 1994: 36).

⁷¹ Kalbur anlamında kullanılan bir kelimedir (Türk Dil Kurumu 1993, C IV: 1994).

⁷² İnce belli büyük kavanoz anlamında kullanılan bir kelimedir (Türk Dil Kurumu 1993, C XII: 4538).

⁷³ Değirmenlerde üst taşın baltacığınaya bağlı olan ve buğdayın taşlar arasına dökülmesini sağlayan kafes biçiminde bir araç (Türk Dil Kurumu 1974: 69).

⁷⁴ Kurada, kuruyup yıpranmış, bitmiş anlamındadır (Şemseddin Sami 1317: 1092).

⁷⁵ Hamur yoğurma, buğday öğütme kabı (Türk Dil Kurumu 1974: 187).

⁷⁶ Başlık, terim olarak gelin başı süslemede kullanılan taca denmekse de koşum takımlarının atın başına rastlayan bölümüne de denmektedir (Koçu 1969: 29; Türk Dil Kurumu 1974: 19).

⁷⁷ Reşme, hayvanın başlığı, yuları ve gemine denmektedir (Türk Dil Kurumu 1993, C IX: 3506).

⁷⁸ Çubuk, bir ucunda ağızlık, diğer ucunda da lüle bulunan tütün içmek için kullanılan içi delik değnek, uzun ağızlıktır (Şemseddin Sami 1317: 518).

şakinlerinin uzun zaman süren bu birlikteliği, bölgede dini ve kültürel zenginliğe sebep olmuştur. Bu dönemde Halep sancağına bağlı kaza haline getirilen Antakya'nın öteden beri ehemmiyetli ticaret ve ulaşım yolları üzerinde olması yanında Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler için kutsal olan Kudüs ve Hicaz yolu güzergahında bulunması da şehrin gelişmesine önemli etkiler yapmıştır. İdari durumunun yüzyıllar içerisinde pek fazla değişmediği şehirde, mahalle ve köy yerleşmelerinin adlarının çoğu aynı şekilde devam etmiştir.

Bu çalışmada XIX. yüzyılın ilk dönemlerine ışık tutan şeriye sicillerindeki tereke ve diğer davalardan elde edilen verilerle Antakya şehrindeki aile yaşamına dair bulgular elde edilmiş, konu ile ilgili yargılara ulaşılmıştır. Buna göre XIX. yüzyıl başlarında şehirde hanelerin daha çok ana, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile görünümü verdiği, şehirde tek eşliliğin hâkim olduğu, mirasçı sayılarının daha ziyade 2-5 arasında değiştiği, aile başına ise iki çocuğun düştüğü görülmüştür. Terekeler incelendiğinde küçük aile yapısının yaygın olduğu şehirde nadiren büyük aile yapısına da rastlanıldığı, haneler içerisinde köle ve cariyelerin pek bulunmadığı anlaşılmıştır.

Mahkemelere yansıyan yetim ve öksüz çocuklarla ilgili kayıtlara bakıldığında bu çocukların öncelikle ana veya babası başta olmak üzere sırasıyla diğer akrabalarına, bunlar uygun değilse şehrin güvenilir kişilerine verilerek bakımlarının üstlenilmesi sağlanmıştır. Vasi yahut veli olarak tayin edilen bu kişilere görevlerine karşılık günlük yahut aylık bakım ücretleri bağlanmıştır.

İncelen şeriye sicillerinde nikah akitlerinin bulunmaması, boşanma ile ilgili ise sadece bir kaydın olması, aile ile ilgili her kaydın defterlere yansımadığını, her vakanın mahkemeye bildirilmediğini yahut bu konularla ilgili ayrı bir defter tutulduğunu hatıra getirmektedir. Bu hususlara karşın mehirlere ilgili bilgiler ise terekelerde karşımıza çıkmıştır.

Şehirde Müslümanların yanı sıra Hristiyan ve Yahudi nüfusunun da yaşadığı, farklı çalışmalarda dile getirilmiştir. Ancak bu dönemde gayrimüslimlerle ilgili çok fazla konunun mahkeme kayıtlarına yansımamış olması sebebiyle etnik ve dini ayrımın yapılması mümkün olmamıştır. Bu kayıtlarda geçen isimler göz önüne alındığında şehirdeki gayrimüslim unsurların Hristiyan oldukları anlaşılmaktadır. Müslümanlar dışındaki dini gruplara ait kayıtların az olması ise gayrimüslimlerin kendi meselelerini kendi içerisinde çözümlerini ya da mevcut sicillerin eksik olabileceği ihtimalini akla getirmiştir. Sicillere yansıyan önemli konulardan biri olan cizye kayıtlarından şehirde ve çevresindeki gayrimüslimlerin erkek nüfusuna dair bir veri elde edilse de sosyal hayatına, aile durumuna ve daha önemlisi Müslümanlarla olan münasebetlerine ilişkin bilgi edinmek mümkün olmamıştır.

Tereke kayıtlarında şehirdeki ailelerinin sahip oldukları ve kullandıkları eşyalara ilişkin bilgiler de söz konusudur. Bunların evlerde mutfak, banyo, oturma ve yatak odalarında kullandıkları ev eşyaları, günlük hayatta giyilen giysiler ve takılan ziynet eşyaları olduğu görülmüştür. Bazı hane sakinlerinin ata yadigarı ziynet eşyası ve silahlara sahip oldukları anlaşılmıştır. Vefat edenlerin çoğunun dini kitaplarının bulunması dindarlığın yaygın olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bazı kişilere ait ciltli kitapların bulunması ise ilim sahibi insanların çok da fazla olmadığına işaret etmektedir.

Sonuç olarak XIX. yüzyıl Antakya'sının tipik Anadolu şehirleri ile benzerlikler gösterdiği, buna ilaveten konum olarak ticaret ve ulaşım güzergâhları üzerinde olması dolayısıyla da sosyal hayat açısından çeşitlilikler barındırdığı anlaşılmıştır.

KAYNAKLAR

Başkanlık Osmanlı Arşivleri (BOA) Antakya Şeriye Sicilleri, 19, 20, 21.

Aktan, Hamza. 2005. "Miras", ss. 143-145. *İslam Ansiklopedisi*. C.30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Aleppo, Paul of. 1836. *The Travel of Macarius: Patriarch of Antioch*, Trans. F.C.Belfour, Vol.II, London.

Aydın, Mehmet Akif Aydın. 1989. "Aile", ss. 196-200. *İslam Ansiklopedisi*. C.2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bahadır, Gürhan. 2011. "Farklı Medeniyetlerin ve Kültürlerin Bir Arada Yaşamasına Örnek Olarak Antakya". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 10(38): 397-422.

Bardakoğlu, Ali. 2013. "Vesayet", ss. 66-69. *İslam Ansiklopedisi*. C.43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Barkan, Ömer Lütfi. 1968. "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)". *TTK- Belgeler Dergisi* III(5-6): 1-473.

Bayraktar, Nuray. 2008. "20 No'lu Antakya Şeriye Sicili(H.1245-1246-M.1829-1831)". Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Becerik, Mehmet Fatih. 2003. "Sivrihisar'ın XIX. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Durumu (Temettuat Defterlerine Göre)". Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Becerik, Mehmet Fatih. 2008. "Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Bir Anadolu Köyünün Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Özellikleri". *Çankırı Araştırmaları Dergisi* 3: 39-51.

Becerik, Mehmet Fatih. 2019. "XIX. Yüzyıl Ortalarında Sivrihisar'da Meslekler". *ESOGÜ Tarih Dergisi* 2: 54-88.

Can, Bilmez Bülent. 2000. *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Cezar, Yavuz.1986. *Osmanlı Maliyesi'nde Bunalım ve Değişim Dönemi*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Düzbakar, Ömer. 2010. "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği". *OTAM* 23: 85-100.

Eken, Galip. 2000. "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antep'te Aile", *OTAM* 11: 109-121.

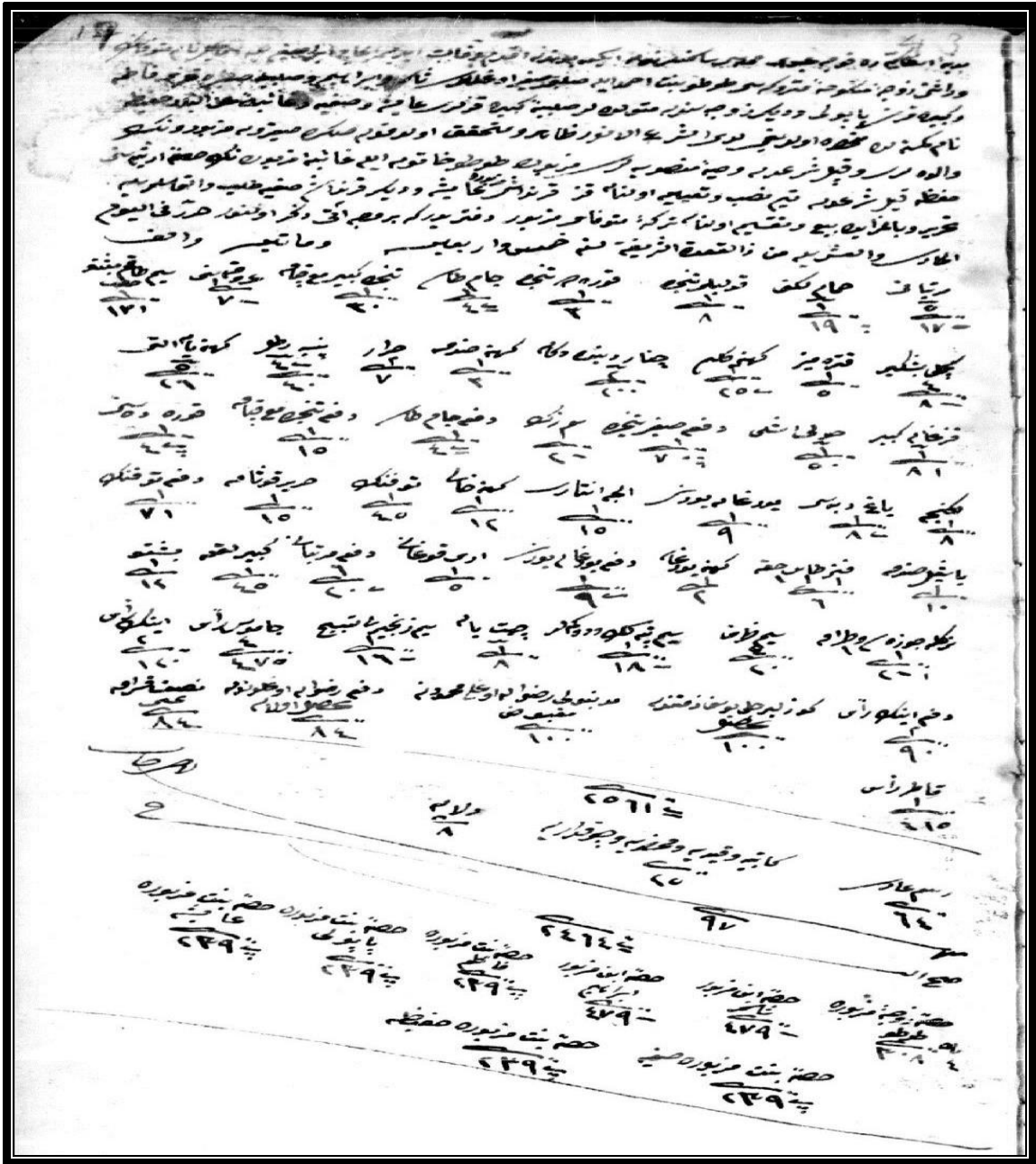
Erdoğan, Mehmet. 2005. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Ergür, Atila.2002. *Tekstil Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

- Evliya Çelebi. 2010. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Haz.Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, C3/1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya. 1995.*Hacılar ve Sultanlar (1517-1638)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gün, Doğan. 2010.“Osmanlı Taşra Toplumunda Aile Yapısı: Antakya Örneği (XVIII. Yüzyıl)”. *Hatay Araştırmaları I*: 41-58. Ankara: Antakya Belediyesi Yayınları.
- Gün, Doğan. 2012.*XVIII. Yüzyılda Antakya'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Gündüz, Ahmet. 2009.*XVI. Yüzyılda Antakya Kazası (1550-1584)*. Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları.
- Gündüz, Ahmet. 2002. “Şeriyye Sicillerine Göre Antakya (1812-1853)”. *VI. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*: 137-144. Hatay: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayınları.
- Gündüz, Ahmet -Cennet Hilooğlu. 2010.“Bazı Seyyahların Gözüyle Antakya”. *Hatay Araştırmaları-I*: 27-37. Ankara: Antakya Belediyesi Yayınları.
- Gündüz Ahmet vd. 2013. *Başlangıçtan Günümüze Hatay Tarihi*. Hatay: Hatay Valiliği Yayınları.
- Güran, Tefik. 1985. “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo Ekonomik Özellikleri”. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası* XLI(1-4): 301-319.
- İbni Battuta. 2015. *İbni Battuta Seyahatnamesi*. Sad. Mümin Çevik. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İnalçık, Halil. 2008.*Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kara, Adem. 2005. *19. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya*. İstanbul: IQ Yayınları.
- Karaman, Hayreddin. 2006. *Mukayeseli İslam Hukuku*, Cl. İstanbul: İz Yayınları.
- Koçu, Reşat Ekrem. 1969. *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Kuşoğlu, Ahmet Zeki. 1994. *Kuyumculuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Kütükoğlu, Mübahat S. 1995. “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Bellekten*, LIX(225)'ten ayrı basım: 395-416.Ankara: TTK Yayınları.
- Ortaylı, İlber. 2000.*Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Pan Yayınları.
- Özdemir, Rifat. 1989. “Kırşehir'de Âilenin Sosyo-Ekonomik Yapısı”. *Osmanlı Araştırmaları* IX: 101-157.
- Özdemir, Rifat. 1994. “Osmanlı Döneminde Antakya'nın Fizikî ve Demografik Yapısı 1709-1860”. *Bellekten*, LVIII(221-223): 119-157. Ankara: TTK Yayınları.
- Özdemir, Rifat. 1999. “Osmanlı Döneminde Antakya Sancağı'nın İdari Taksimatı (1700-1867)”. *XII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler* III: 807-847. Ankara: TTK Yayınları.

- Özen, Mine Esiner. 1982. "Türkçe'de Kumaş Adları". *Tarih Dergisi* 33: 291-340.
- Öztürk, Mustafa. 2002. "16. ve 17. Yüzyılın Başlarında Antakya", *VI. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*: 101-122. Hatay: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayınları.
- Pakalın, M.Zeki. 1971. *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. C I, II, III. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sahillioğlu, Halil. 1991. "Antakya", ss. 228-232. *İslam Ansiklopedisi*. C.3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Streck. 1940. "Antakya", ss.456-459. *İslam Ansiklopedisi*.C.1. İstanbul: MEB Yayınları.
- Schweigger, Salomon. 2004. *Sultanlar Kentine Yolculuk:1578-1581*. Çev. S.Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Şemseddin Sami. 1317. *Kamus-ı Türki*. Dersaadet.
- Tavernier, Jean-Baptiste. 2006. *Tavernier Seyahatnamesi*. Çev. Teoman Tunçdoğan. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Tekin, Mehmet. 1993. *Hatay Tarihi*, Antakya: Hatay Kültür ve Turizm Sanat Vakfı Yayınları.
- Tekin, Mehmet. 2002. "Deprem ve Tarihte Antakya Depremleri", *VI. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*: 205-226. Hatay: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayınları.
- Tozduman [Terzi], Arzu. 1992. "Aydın Güzelhisarı'nın Sosyal ve İktisadi Durumu (1844)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. 1976. *Zanaat Terimleri Sözlüğü*. Ankara.
- Türk Dil Kurumu. 1993. *Derleme Sözlüğü*. CII, III, IV, IX, X, XI, XII. Ankara.
- Türk Dil Kurumu. 2010. *Türkçe Sözlük*. Ankara.
- Uğuz, Sacit. 2016. "Emperyalizm Çağında Akdeniz'den Hindistan'a Alternatif Yol Teşebbüsleri: Süveydiye (Samandağ)-Fırat Nehri Basra Körfezi Hattı". *Hatay Tarihi ve Kültürü Üzerine Araştırmalar-I*: 108-125. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. 1988. *İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Yıldırım, Mehmet. 1999. "1827-1829 (H. 1243) Tarihli Antakya (Hatay) Şer'iyye Sicilleri Transkripsiyon – Değerlendirme", Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

EKLER

Resim 1. Antakya kazası Koca Abdi mahallesinde vefat eden İbrahim b. İsmail'in tereke kaydı.

21 Zilkade 1245 (14 Mayıs 1830). AŞS, 21/17-43.